

Сценарне планування вищої освіти: українські реалії

Вища освіта в Україні розвивається у достатньо конкурентному середовищі з високим ступенем невизначеності, однак без довгострокових орієнтирів і наукових прогнозів. У той час, як у країнах Європи одним із способів ефективного управління освітньою галуззю стало проведення Форсайт-досліджень з використанням сценарного планування майбутнього.

Форсайт (від англ. *foresight* — погляд у майбутнє, передбачення) – це процес систематичного виявлення нових пріоритетних напрямів інноваційного розвитку та можливих технологічних перспектив, які за умови інвестування та організації систематичної роботи зможуть у довгостроковій перспективі істотно впливати на соціально-економічний розвиток країни, регіону, галузі або корпорації. Форсайт передбачає побудову багатоваріантних *сценаріїв* подій з одночасною розробкою практичних заходів. Для цього залучають експертів із різних сфер діяльності, практикують опитування певних груп населення (жителів регіону, молоді тощо), які зацікавлені у розв'язанні проблем, що обговорюються в рамках проекту. Однією з головних передумов успішного Форсайту є готовність суспільства (керівників держави, місцевої влади, компаній, окремих фахівців, громадськості) спільно оцінити довгострокові перспективи розвитку країни [1].

Історично сценарії виникли приблизно тридцять років тому як альтернатива одноваріантним прогнозам. Необхідність використання сценарного підходу науковці пояснюють, тим, що будь-яка система управління повинна бути спроможною до генерації множинності управлінських реакцій на зміни зовнішнього середовища. Сценарії розвитку, спираючись на реальні економічні умови, не тільки окреслюють контури подій, що відбудуться з організацією в майбутньому відповідно до різної комбінації управлінських рішень, а й дають оцінки ймовірностей їх реалізації. Це забезпечує максимальну ефективність досягнення стратегічних цілей організації [2].

Основні завдання при цьому полягають:

по-перше, у встановленні пріоритетів і «постеріоритетів» (негативних пріоритетів), особливо на національному рівні [3];

по-друге, у розробці кількох імовірних, але контрастних варіантів розвитку зовнішнього середовища організації з виокремленням тих позицій, які є значущими для менеджерів організації при ухваленні стратегічних рішень [4];

по-третє, у правильному визначенні «простору можливостей» самої організації – сукупності всіх варіацій її майбутнього розвитку, які мають прийнятну ймовірність реалізації. Як правило, вказується інерційний сценарій (що буде, якщо нічого не робити) і можливі шляхи відхилення від нього. Для кожного відхилення малюється «вікно можливостей (вибору)», усередині якого можуть бути прийняті управлінські рішення, які відхиляють розвиток системи

від інерційного сценарію, і для якого розробляється певна стратегія дій;

по-четверте, в обґрунтуванні сценарних «розвилок», які можуть бути дво-, три- і багатоваріантними. Кількість сценаріїв тоді визначається як добуток кількості розвилок та їх варіантності. Оскільки порівняльний аналіз великої кількості сценаріїв практично неможливий, то відбувається їх редукція до потреб конкретного замовника, а кількість сценаріїв коливається від 4 до 8.

С. А. Попов запропонував методику впровадження процесу сценарного моделювання з восьми кроків. Головну увагу приділено виявленню так званих «логічних стрижнів», або альтернативних логік розвитку кожного сценарію. Завдання – відповідно до різних логічних стрижнів вийти на відносно невелику кількість сценаріїв, які є реальними за критерієм змісту рішень, і за вдалої розробки різних сценаріїв, повинні показувати позитивні результати, тобто певний бізнес-успіх від прийняття відповідних стратегічних рішень. У рамках кожного сценарію власний динамічний аспект логіки його розвитку визначається як *сценарний драйвер*. Чим менша кількість явно домінуючих сценарних драйверів, тим прозоріша логіка відповідних сценаріїв і тим чіткішим є альтернативний вибір при прийнятті стратегічних рішень [4];

по-п'яте, у розумінні того, що сценарний підхід може виявитися неефективним, якщо події свідчитимуть про «неминуче майбутнє», яке визначається безальтернативними трендами, що не залежать від прийнятих управлінських рішень, або про «неможливе майбутнє» – версії розвитку соціосистеми, несумісні з «неминучим майбутнім» [5].

Розробка сценаріїв розвитку системи освіти з урахуванням майбутніх тенденцій демографічного, соціально-економічного та науково-технологічного характеру як складова Форсайт-досліджень активно застосовується у вищій школі РФ. Так, Агентство стратегічних ініціатив, Російське управлінське співтовариство, Російська венчурна компанія розробили Форсайти дитячих освітніх сервісів, шкільної освіти, вузівської освіти, додаткової освіти, компетенцій [6]. При Державному університеті «Вища школа економіки» створено Міжнародний науково-освітній Форсайт-центр, де досліджують напрями підготовки кадрів, які будуть актуальними для посткризової економіки. З 2010 р. Сибірський федеральний університет реалізує масштабне дослідження «Прогноз і сценарії розвитку вищої школи в Росії – інституту, який інтегрує науку, освіту та інновації – в горизонті до 2030 р. як основа державної політики в освіті, науково-технічній та інноваційній сфері» [7].

За оцінками І. Кукліної, система вищої професійної освіти (ВПО) РФ найближчим часом повинна пройти кілька сценарних розвилок:

1) проводити кардинальні реформи ВПО *чи* залишити систему еволюціонувати, обмежившись загальними реформами бюджетного фінансування ВНЗ;

2) регулювати розвиток ВПО в момент постіндустріального переходу *або* зробити ставку на ринкове саморегулювання;

3) сконцентруватися в модернізації російської вищої школи на інституційних реформах *або* стимулювати реалізацію спеціально відібраних

проектів (навчальні програми, модулі, округи, ВНЗ, технопарки, освітні сервери, освітня статистика, імпорт технологій тощо), на базі яких створити нову систему професійної підготовки;

4) при реформуванні перебудувати всю існуючу систему ВПО *або* паралельно їй створити нову систему, не ламаючи тієї, що склалася;

5) імпортувати найбільш передові зразки ВНЗ *або* намагатися створити власні;

6) взяти за основу концентрації ресурсів і зусиль переддипломну освіту *або* фінішні рівні підготовки, бізнес-освіту, дослідження, спеціалізовану освіту;

7) потрібно також визначитися із соціально-економічними *або* територіальними пріоритетами при розгортанні нових блоків російської системи ВПО [8].

В. С. Єфімов запропонував альтернативні орієнтири (сценарії) державної освітньої політики РФ:

диференціація вищої освіти (поділ на масову і елітарну, столичну і провінційну) *або* єдиний освітній простір країни (єдині стандарти, нормативи ресурсного забезпечення тощо);

раціоналізація, оптимізація вищої школи, вилучення всього «надлишкового», не пов'язаного із завданнями економічного розвитку країни, *або* підтримка «надлишковості» вищої освіти і науки як основи розвитку економіки і суспільства, творчої активності населення у довгостроковій перспективі;

збереження «центрованої» системи вищої освіти (концентрація провідних ВНЗ у столицях) *або* розвиток поліцентричної системи вищої освіти, у якій провідні регіональні ВНЗ працюють як альтернативні центри стратегування, досліджень і технологічних розробок;

модернізація вищої освіти з охоплення всієї мережі ВНЗ *або* підтримка тільки лідерів у сфері освіти, науки, інновацій; «оптимізація» і нормування «слабких» ВНЗ [9, с. 6].

Сценарне планування вищої освіти стає дедалі актуальнішим і для України. Головна проблема полягає в тому, що в Україні до цього часу не було проведено жодного повноцінного технологічного Форсайту, що не дає можливості спрогнозувати час та особливості переходу до п'ятого-шостого технологічних укладів, розвиток окремих галузей і секторів економіки. Відповідно не мають бази для чіткого прогнозу ні ринок праці (структура попиту на працю), ні вища освіта як сфера підготовки фахівців. У той час, як інерційність розвитку освіти як системи, повільність змін у педагогічних технологіях та методиках навчання, відкладений характер результатів самого освітнього процесу (використання здобутих компетенцій і знань тими, хто навчається, ще кілька років після закінчення навчання), значний період окупності інвестицій в освіту обумовлюють горизонт прогнозування не менше 5-10 років. Необхідність довгострокового прогнозування та сценарування розвитку системи освіти зростає в умовах її модернізації.

Сценарного моделювання потребують:

напрями розвитку освіти й університетів. Альтернативами є: а) масова професійна освіта відповідно до світових стандартів; її пропонують *освітні університети*, випускники яких можуть працювати з домінуючими технологіями; б) професійна освіта, включена до процесу досліджень і розробок передової технології; таку освіту дають *дослідницькі, інноваційні та підприємницькі університети*, затребувані в економіці знань; в) елітна освіта – підготовка кадрів, здатних управляти глобальними процесами; на цьому спеціалізуються *мегауніверситети* світового рівня з багатими традиціями та високим глобальним рейтингом [10, с. 46-47];

джерела фінансування вищої освіти – державне (бюджетне) чи приватне фінансування;

простір розвитку – національний чи транснаціональний, та інші аспекти.

Замовником Форсайту і сценарного моделювання вищої освіти в Україні може бути тільки той уряд, для якого важливе інтелектуальне майбутнє країни, який опікується національними, а не корупційно-чиновницькими інтересами. Від науково-прогностичного забезпечення розвитку вищої освіти суспільство має очікувати відповіді на питання щодо пріоритетних напрямів наукових досліджень і розробок на найближчі 15-20 років; домінуючих наукових теорій, на основі яких відбудеться формування нових парадигм; тих галузей науки, які визначають техніко-технологічний склад освіти майбутнього; потужностей науково-технічного потенціалу вищої школи, який забезпечить перехід освіти на інноваційний шлях розвитку; оптимального співвідношення між фундаментальними дослідженнями, прикладними дослідженнями і розробками в області освіти; кластерів комплексних радикальних інновацій для забезпечення стійкого розвитку освіти на інноваційній основі; очікуваного ефекту від одержання і застосування результатів НДР і (або) науково-технічної діяльності [11].

Література

1. Основы методологии «Форсайт» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kylbakov.ru/page110/page190/index.html>.
2. Бардычев, В. И. Формирование стратегии на основе сценарного планирования деятельности фирмы в условиях неопределенности [Электронный ресурс] / В. И. Бардычев, М. В. Евтюхова. – Режим доступа : http://www.ieay.ru/nauch/sc_article/2010/11/Barduchev.shtml
3. Развитие предвидения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.moodle.udec.ntu-kpi.kiev.ua/moodle/file.php/115/resources/resource_5/04.htm
4. Попов, С. А. Сценарное моделирование: методика из восьми шагов / С. А. Попов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.elitarium.ru/2008/10/20/scenarnoe_modelirovanie_metodika.html
5. Методика «Неизбежное будущее» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.future-designing.org/download.php?d=26&is=doc>
6. Итоги Форсайт-Флота 2013: Участники разработали 10 карт будущего [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.r-u-s.org/cgi->

[bin/news/view.cgi?news-645](http://www.ecsocman.hse.ru/bin/news/view.cgi?news-645).

7. Ефимов, В. С. Форсайт высшей школы России: новые миссии и функции, перспективные технологии и форматы деятельности [Электронный ресурс] / В. С. Ефимов, А. В. Лаптева, В. А. Дадашева. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.hse.ru/data/2013/01/10/1251404588/2012-3-2.pdf>

8. Куклина, И. Форсайт как инструмент активного исследования и формирования будущего [Электронный ресурс] / И. Куклина. – Режим доступа : http://www.csr-nw.ru/upload/file_category_182.pdf

9. Ефимов, В. С. Форсайт высшей школы России-2030: контуры перспективной государственной политики [Текст] / В. С. Ефимов // Университетское управление: практика и анализ. – 2012. – № 5 (81). – С. 6-42.

10. Миссия образовательного учреждения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.hse.ru/data/2010/05/18/1214035258/2008-4-3.pdf>

11. Тодосийчук, А. В. Прогнозирование развития системы образования [Электронный ресурс] / А. В. Тодосийчук. – Режим доступа : http://www.bimbad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=994.